ГЛАСНИК 42

српског археолошког друштва 2026

Током 2021. и 2022. године Народни музеј Србије спровео је прва археолошка истраживања тврђаве Купиник у Срему, једне од најочуванијих средњовековних фортификација у Војводини, која се због, специфичне структуре и положаја сврстава у тзв. водене градове. Први пут се помиње у повељама угарског краља Жигмунда Луксембуршког, крајем 14. века, као „краљевски" град. Током 15. века додељиван је у посед српских деспота и великаша, да би постао и резиденција последњих деспота из лозе Бранковића, потомака деспота Ђурђа Бранковића. Откривене целине и покретни материјал указују на живот у граду у време столовања Бранковића, али не и током 14. столећа. Археолошки су потврђени историјски подаци о разарању тврђаве 1521. године у походу Османлија на Београд, праћеним великим пожаром у коме су урушене спратне конструкције куле са каљевим пећима. Унутар бедема утврђено је више нивоа коришћења и нивелација, као и то да – иако је Купиник изгубио значај војнопограничне тврђаве у одбрани јужних граница Угарске – живот овде није сасвим замро.

(Пећњаци из рушевинског слоја разарања тврђаве 1521. године; фото: Вељко Илић, Народни музеј Србије)

Емина Зечевић
Народни музеј Србије

In 2021 and 2022, the National Museum of Serbia conducted the first archaeological research at the fortress of Kupinik in Srem, one of the best-preserved Medieval fortifications in Vojvodina, classified as a so-called water town due to its specific structure and position. It was first mentioned in charters of the Hungarian king Sigismund of Luxembourg in the end of the 14th century as a "royal" town. During the 15th century, it was granted to Serbian despots and nobles, and became the residence of the last despots from the Branković family, descendants of despot Đurađ Branković. Discovered units and mobile material are indicative of the period of life in the city during the reign of the Branković family, but not during the 14th century. Archaeological evidence confirmed historical data about the destruction of the fortress in 1521 during the Ottoman campaign against Belgrade, followed by a great fire in which tower floor constructions collapsed, with ceramic stoves. Within the ramparts, several usage levels and levelling activities were registered, showing that – even though Kupinik lost its significance as a military-border fortress in the defence of Hungary's southern borders – life here did not completely die out.

(Stove tiles from the fortress from the debris layer destroyed in 1521; photo: Veljko Ilić, National Museum of Serbia)

Emina Zečević
National Museum of Serbia

ГЛАСНИК

српског археолошког друштва

JOURNAL OF THE SERBIAN
ARCHAEOLOGICAL SOCIETY

Број
Volume 42 2026

Београд Belgrade

ГЛАСНИК СРПСКОГ АРХЕОЛОШКОГ ДРУШТВА

Уредник: Драгана Антоновић, Археолошки институт, Београд
Заменик уредника: Селена Витезовић, Археолошки институт, Београд

Редакциони одбор: Душан Михаиловић (Филозофски факултет, Универзитет у Београду), Роберт Вејлон (Одељење за антропологију, Универзитет Мичиген, Ан Арбор), Емина Зечевић (Народни музеј Србије, Београд), Гордана Јеремић (Археолошки институт, Београд), Иван Радман-Ливаја (Археолошки музеј, Загреб), Наташа Миладиновић--Радмиловић (Археолошки институт, Београд), Кристина Шарић (Рударско-геолошки факултет, Универзитет у Београду), Драгана Филиповић (Интердисциплинарни центар за археологију и еволуцију људског понашања, Универзитет Алгарве, Фаро), Пјотр Григоријевич Гајдуков (Археолошки институт Руске академије наука, Москва), Анастасиос Антонарас (Музеј византијске културе, Солун)

Издавач: Српско археолошко друштво, Чика Љубина 18–20, Београд
За издавача: Адам Црнобрња
Лектура и коректура (српски језик): Александра Шуловић
Лектура и коректура (енглески језик): Јелена Витезовић
Графички дизајн: Кристијан Релић
Штампа: BiroGraf, Београд

ISSN 0352-5678 (Штампано изд. / Print)
ISSN 3009-3503 (Online)
УДК 902/904

JOURNAL OF THE SERBIAN ARCHAEOLOGICAL SOCIETY

Editor: Dragana Antonović, Institute of Archaeology, Belgrade
Assistant editor: Selena Vitezović, Institute of Archaeology, Belgrade

Editorial board: Dušan Mihailović (Faculty of Philosophy, University of Belgrade), Robert Whallon (Department of Anthropology, University of Michigan, Ann Arbor), Emina Zečević (National Museum of Serbia, Belgrade), Gordana Jeremić (Institute of Archaeology, Belgrade), Ivan Radman-Livaja (Archaeological Museum in Zagreb), Nataša Miladinović-Radmilović (Institute of Archaeology, Belgrade), Kristina Šarić (Faculty of Mining and Geology, University of Belgrade), Dragana Filipović (Interdisciplinary Center for Archaeology and Evolution of Human Behaviour – ICArEHB, University of Algarve, Faro), Pyotr Grigorievich Gajdukov (Institute of Archaeology, Russian Academy of Sciences, Moscow), Anastasios Antonaras (Museum of Byzantine Culture, Thessaloniki)

Publisher: Serbian Archaeological Society, Čika Ljubina 18–20, Belgrade, Serbia
For publisher: Adam Crnobrnja
Proof reading (Serbian): Aleksandra Šulović
Proof reading (English): Jelena Vitezović
Graphical design: Kristijan Relić
Printed by: BiroGraf, Belgrade

Часопис је објављен уз финансијску подршку Министарства културе Републике Србије.
The journal was published with the financial support of the Ministry of Culture of the Republic of Serbia

Београд 2026 Belgrade

САДРЖАЈ
CONTENTS

РАСПРАВЕ
STUDIES

Б. Трипковић, Д. Булић, К. Пенезић, Ј. Вуковић, А. Трипковић, Р. Шошић-Клинџић: Шанац у Обровчинама код Дубља (Богатић), локалитет типа обровац – истраживање и резултати 7

B. Tripković, D. Bulić, K. Penezić, J. Vuković, A. Tripković, R. Šošić-Klindžić: Šanac at Obrovčine in Dublje, an Obrovac-type of site – excavation and results ... 30

Ј. Коледин, А. Путица: Метал у метал, прича без краја: симболичке праксе, трансформације и третман металних предмета у оставама касног бронзаног доба 33

J. Koledin, A. Putica: Metal into metal, an endless story: symbolic practices, transformations, and treatment of metal objects in Late Bronze Age hoards 50

P. Milojević, D. Milošević Jović: The Early Iron Age horizon at the site of Kafilerija, near Ćuprija 59

П. Милојевић, Даница Милошевић Јовић: Хоризонт раног гвозденог доба са локалитета Кафилерија код Ћуприје 76

С. Ј. Крстић: Алтернативни приступ интерпретацијама импортованих посуда из кнежевских гробова: примена антрополошких модела коменсалног гостопримства 81

S. J. Krstić: An alternative approach to interpretations of imported vessels from princely graves: application of anthropological models of commensal politics 100

M. Dimitrijević, J. Whitehouse: Roman aqueducts north of the palace complex at Glac near ancient *Sirmium*. Results of archaeological surveys 101

М. Димитријевић, Ц. Вајтхаус: Римски водоводи северно од комплекса палате на Глацу код античког Сирмијума. Резултати археолошких рекогносцирања 138

Д. С. Радисављевић, М. Б. Миловановић: Црква Свете Петке на Грабовачком брду код Трстеника и археолошка топографија њеног окружења 141

D. S. Radisavljević, M. B. Milovanović: The Church of St. Petka on Grabovačko Brdo near Trstenik and the archaeological topography of its surroundings 172

А. Ђукић: Рудник гвожђа у селу Ба код Љига 175
A. Đukić: Iron mine in the village of Ba near Ljig 200

ИСКОПАВАЊА И РЕКОГНОСЦИРАЊА
EXCAVATIONS AND SURVEYS

P. Milojević, M. Muminović Božić, D. Matović: Prehistoric sites on the right side of the Beli Timok valley in the Knjaževac region 203

П. Милојевић, М. Муминовић Божић, Д. Матовић: Праисторијски локалитети на десној долинској страни Белог Тимока у књажевачком крају 229

Д. Милановић, М. Антонијевић, М. Селаковић: Архитектонски остаци и карактер баденског насеља у Кленку код Шапца: Заштитна археолошка истраживања 2021–2022. године 237

D. Milanović, M. Antonijević, M. Selaković: Architectural remains and character of the Baden settlement in Klenak, near Šabac: Protective archaeological research 2021–2022 269

Т. Станковић Пештерац: Резултати систематског ископавања римске виле рустике на локалитету Врањ у Хртковцима 2008. године 271

T. Stanković Pešterac: Results of the systematic excavations of a Roman *villa rustica* at the site of Vranj in Hrtkovci in 2008 307

К. Дмитровић: Резултати археолошких истраживања на локалитету Двориште Музеја у Чачку 2024. године 309

K. Dmitrović: Results of archaeological excavations in the Courtyard of the National Museum Čačak in 2024 333

Е. Зечевић: Тврђава Купиник – резиденција сремских Бранковића у светлу првих археолошких истраживања 337

E. Zečević: The fortress of Kupinik – residence of the Branković family of Srem in the light of the first archaeological research 365

И. Кајтез, Т. Пушица: Средњовековни град Милешевац, прелиминарни резултати археолошких ископавања 2025. године 369

I. Kajtez, T. Pušica: Preliminary results of archaeological excavations of the medieval fortress of Mileševac in 2025 391

М. Васиљевић, М. Зековић: Археолошка истраживања средњовековне цркве – ротонде на локалитету Гувниште код Бача 2023. године 395

M. Vasiljević, M. Zeković: Archaeological research of the medieval church–rotunda at the site of Guvnište, near Bač, in 2023 420

ПРИЛОЗИ ИЗ АРХЕОЛОШКИХ ЗБИРКИ
CONTRIBUTIONS FROM ARCHAEOLOGICAL COLLECTIONS

E. Laflı: A Roman bronze statuette of Aphrodite Anadyomene from western Turkey 425

Е. Лафли: Римска бронзана статуета Афродите Анадиомене из западне Турске 435

М. Игњатовић: Бронзана укосница са главом у облику женског портрета из околине Старе Паланке, на Дунаву – контекстуална анализа 437

M. Ignjatović: Eine Haarnadel aus Bronze mit einem Kopf in Form eines Frauenporträts aus dem Gebiet von Stara Palanka an der Donau – Kontextanalyse 446

В. Вујадиновић, Ђ. Јеремић: : Опеке са жигом Друге делматске кохорте (*Cohors II milliaria Delmatarum*) из Чачка 449

V. Vujadinović, Đ. Jeremić: Bricks with the stamp of the Second Delmatian cohorts (*Cohors II milliaria Delmatarum*) from Čačak 461

ПРИКАЗИ
REVIEWS

К. Дмитровић: Критички осврт на докторску дисертацију „Археолошки локалитети као културно наслеђе и предмет истраживања. Наслеђе римског периода у урбаном ткиву Чачка" Марије Алексић Чеврљаковић 465

IN MEMORIAM

Звонимир Недељковић (1947–2026)
(Неда Мирковић Марић) 475

Жељко Јеж (1953–2026)
(Владимир Пецикоза) 479

ДОДАТАК
APPENDIX

Упутство ауторима 485
Guidelines for the authors 486

Уређивачка политика 487
Editorial policy 488

https://doi.org/10.18485/gsad.2026.42.17

ОПЕКЕ СА ЖИГОМ ДРУГЕ ДЕЛМАТСКЕ КОХОРТЕ (COHORS II MILLIARIA DELMATARUM) ИЗ ЧАЧКА

Вујадин Вујадиновић
Народни музеј Чачак
ORCID https://orcid.org/0009-0002-9070-7722
Ђорђе Јеремић
Чачак

e-mail: vujadinovicvujadin@gmail.com
Оригинални научни рад
Примљено: 14. 5. 2026.
УДК: 904:72(497.11)"01/02"
Прихваћено: 28. 7. 2026.
94:355.31(37)"01/02"

Апстракт: *Последњих година услед интензивирања грађевинских делатности, спроведен је већи број ископавања у најужем центру Чачка. Један од резултата је откривање већег броја археолошких целина везаних за старије периоде античке прошлости Чачка. Све што се захваљујући, углавном, каменим споменицима са натписима из периода 2. и 3. века наслућивало – постаје потврђено. Јасно је да се ауксилијарни кастел у ком је боравила Друга кохорта Делмата налазио у центру Чачка (Дмитровић и Ћирковић 2024; Вујадиновић и Богићевић 2024; Дмитровић и Ћирковић 2025). У већој мери него раније констатовани су и трагови опекарске делатности ове помоћне јединице. Каталог се састоји од две целе и шест делова опека са жиговима* Cohors II milliaria Delmatarum. *Опеке су пронађене на локалитетима Двориште Народног музеја Чачак, Бате Јанковића бр. 44 и Градско шеталиште бр. 24а (Римске терме). Нажалост, археолошки контекст ових опека као и палеографске одлике њихових натписа не пружају могућности за ближе датовање времена њихове израде, осим у период потврђеног боравка* II Delmatarum *у Чачку, тј. од 171. до средине 3. века.*

Кључне речи: *римска војска, помоћне јединице,* Cohors II milliaria Delmatarum*, провинција Далмација, римски грађевински материјали, керамички грађевински материјали, римске опеке, војни печати на опекама, 2–3. век*

Увод

Иако су Чачак и околина, када се говори о нивоу истражености античког периода западне Србије, сасвим солидно испитани, све донедавно, знања о ранијем античком периоду Чачка и околине била су поприлично фрагментарна (Васић 1986; Ферјанчић et al. 2008). Без могућности за ископавања у оквирима већих теренских захвата најстарији слојеви антике нека-

ко су по правилу били заклоњени касноантичком архитектуром. Најинтензивнији трагови коришћења простора чачанске котлине у 1. али најчешће ипак у 2. и 3. веку груписани су у оквиру две целине: приградског насеља Бељина западно од града и самог центра Чачка. Ископавања на локалитетима Јанковина осамдесетих година 20. века и Порта Успења Пресвете Богородице прве деценије 21. века у Бељини открила су неколико економских објеката, који су највероватније припадали цивилном насељу опредељеном у другу половину 2. и 3. век (Васић 1983, 5–16; Дмитровић и Радичевић 2009, 5–6). Епиграфски споменици из 2. и 3. века,[1] нађени у секундарним контекстима приликом ископавања касноантичких хоризоната, јасно указују да је у том периоду на територији Чачка, у складу са стратешким значајем који је ова област имала, постојало озбиљно војно присуство у виду станице конзуларских бенефицијара и ауксилијарног кастела у коме су боравиле кохорте *VIII voluntariorum civium Romanorum и II Delmatarum* (Васић 1986; Ферјанчић et al. 2008). Судећи по аналогијама са позицијама других војних логора у Далмацији (Вујадиновић и Илијић, у штампи, 6) и на основу спорадичних налаза римске војне опреме и опеке са жигом (Вујовић и Дмитровић 2007, 315–322; Ферјанчић et al. 2008, кат. 44) требало је очекивати да се ауксилијарни логор налази у центру модерног Чачка. Приликом најновијих ископавања која на више локалитета изводи Народни музеј Чачак од 2022. године, то је и потврђено. У Дворишту Музеја откривени су трагови интензивног наслојавања из времена 1–4. века, са остацима вишефазне фортификације (Дмитровић и Ћирковић 2024; Дмитровић и Ћирковић 2025).[2] Током ископавања локалитета Бате Јанковића 44 истражено је неколико полуукопаних објеката запуњених материјалом друге половине 3. и почетка 4. века, као и део средњовековне некрополе.[3] Локалитет се налази око 100 м северно од Дворишта Музеја, на блажој падини према току Западне Мораве и вероватно представља простор ван утврђења где су обављане различите делатности. И на овом локалитету откривени су налази војне опреме и опека са жиговима. На локалитету Градско шеталиште 24а, који је део налазишта Римске терме, откривен је део старијег римског насеља 2. и 3. века оивиченог ровом. Локалитет такође представља периферну зону, али овог пута

[1] Један део камених споменика са аналогним садржајима натписа оригинално из 2. и 3. века откривен је на Јеличкој Градини, где су у секундарној употреби коришћени за изградњу рановизантијске утврђене насеобине (Ферјанчић et al. 2008, кат. 2, 4, 13).

[2] Не бисмо се на овом месту бавили резултатима ископавања која су у највећој мери још у току и највећи део материјала није публикован.

[3] Непубликовано. Истраживања Народног музеја Чачак 2023. године. Руководиоци Вујадин Вујадиновић и Александра Гојгић.

цивилног насеља које је вероватно гравитирало ка војном логору откривеном у Дворишту Музеја. На Шеталишту је откривен јак ђубришни слој са траговима косторезбарских делатности, уломцима епиграфских споменика, новцем 3. века и опекама са жигом. Ров који је одвајао поменуто цивилно насеље од истовремене римске некрополе која се развијала западно од насеља негиран је засипањем земљом насталом укопавањем темеља терми које су саграђене почетком 4. века. Неколико гробова римске некрополе је истражено овом приликом. Старији, римски слојеви оштећени су укопавањем средњовековне некрополе 12. века (Радичевић 2001), тако да на локалитету постоји делимично преклапање античке и средњовековне некрополе. У конструкцијама оквира средњовековних гробова коришћени су делови римских епиграфских споменика, међу којима се налазе и уломци опека са жигом.[4]

Опеке са жигом, спорадично проналажене приликом ранијих ископавања, данас чине готово редован налаз са истраживања. За сада су откривене само опеке са жигом Друге делматске кохорте. Каталог се састоји од два цела и шест делова жига ове војне јединице нађених на локалитетима Двориште Народног музеја Чачак, Бате Јанковића бр. 44 и Градско шеталиште бр. 24а (Римске терме).

Историјски увод

Најстарији директни извор о Другој делматској кохорти јесте натпис из 170. године (CIL III 6374 = 8655) који сведочи да је заједно са Првом кохортом радила на учвршћивању зидина Салоне. На основу натписа и дужине службе једног трибуна (*L. Annaeius Servilianus*) претпоставља се да је могла бити основана током владавине Марка Аурелија, најкасније 166/167. године (Cesarik, Glavaš 2017, 210), или 169–170. године (Alföldy 1987, 252; Ферјанчић et al. 2008, 16). Након изградње зидина Салоне, наступило је премештање две делматске кохорте ка истоку провинције Далмације. Постоји више претпоставки због чега је до тога дошло. Један од разлога могли су бити *confines hostes* и *latrones*, који су се због свеопште нестабилности окренули пљачки и разбојништву. Путеви су постали небезбедни, а могуће је да су биле угрожене и рудничке области у залеђу (Лома 2010, 133). Вероватно је због тога Дидије Јулијан, намесник Далмације, а касније и цар, био принуђен да 176/177. године подигне војску против разбојника. Притом, треба имати на уму да присуство већих војних одреда на унутрашњим границама (односно између провинција) до тада није било уобичајено (Симић 2020, 20). Касније, делматске кохорте су

[4] Непубликовано. Истраживања Народног музеја Чачак 2023–2025. године. Руководиоци Вујадин Вујадиновић и Александра Гојгић.

узеле учешће у ратним дејствима цара Септимија Севера, а препоставља се да у приближно исто време на рубове провинције Далмације и на простор Чачка као испомоћ долази кохорта *VIII voluntariorum civium Romanorum* (Cesarik, Glavaš 2017, 214–215).

Присуство кохорте *II milliaria nova Delmatarum equitata*, како гласи њен пун назив, на простору Чачка могло би се приближно сместити у период између 171. и средине 3. века. Пронађен је велик број епиграфских споменика који говоре томе у прилог, као што су вотивне аре и опеке са жигом. Последње поуздано датовано сведочанство о присуству Друге делматске кохорте у Чачку представља жртвеник посвећен Јупитеру 253. године, за добробит цара Емилијана (Ферјанчић et al. 2008, 46–57). Осим у Салони и Чачку Друга делматска кохорта се помиње на још неколико локалитета. Код Пљеваља, знатно јужније од Чачка, пронађен је натпис који сведочи о присуству једног центуриона ове јединице (ILJug 612). Вредан помена је и споменик ветерана, бившег центуриона ове кохорте из Дубраве код Стоца, БиХ (ILJug 1907). Ипак то су појединачни налази и на основу њих не треба изводити закључке о боравку читавог одреда у тим местима (Mirković 2013, 71).

Придев *miliaria* указује да је Друга делматска кохорта номинално бројала 1.000 војника. На појединим епиграфским споменицима ова кохорта носи и атрибут *equitata*. Дакле, у Чачку је била стационирана мешовита кохорта састављена од пешадије и коњице (Симић 2020, 20–21). Термин *Delmatarum* се односи на племе од чијих припадника је кохорта основана. Током боравка у Чачку у њен састав укључивано је и домаће становништво Далмације, вероватно због познавања природног окружења, језика и обичаја локалних побуњеника (Лома 2010, 134). Кохорте подигнуте у Далмацији, осим Делмата, укључивале су и војнике различитог порекла, што знамо на основу епиграфских споменика. Поставља се и питање да ли је порекло у римској држави у периоду 2. и 3. века при регрутацији имало важност. Не треба умањити ни значај романизације у приморским областима, а нарочито не у Салони, где се Друга делматска кохорта први пут помиње. Проблем је што готово да нема натписа обичних војника и коњаника који садрже јасне податке о њиховом пореклу. Један споменик из касније епохе сведочи у прилог теорији да придев који се везује уз војну јединицу не мора имати везе са пореклом њених припадника. Реч је о „делматском" коњанику који на натпису истиче да је са севера Галије, простора који евидентно нема много додирних тачака са Далмацијом (Dziurdzik 2017, 454–458).

На крају, треба размотрити шта је могло да се догоди Другој делматској кохорти након што је напустила област данашњег Чачка. Ако се узме у

обзир да је велики број пронађених камених споменика са посветом Друге делматске кохорте искоришћен за зидове грађевина у 4. веку (Васић 1986, 23–26), може се претпоставити да ова једница од последње трећине 3. века није више присутна на подручју Чачка. Њена даља судбина може се наслутити из података о војним реформама које се везују за неколико римских владара током 3. века. У том периоду, поједини војни одреди су потпуно нестали, неки су подељени на мање, али дошло је и до спајања различитих да би се створили нови. Велике промене наступају са царем Галијеном, који због унутрашњих проблема повлачи војску са граница. Ситуација у којој се налазио није му давала времена да регрутује и припрема нове коњанике, па је вероватније да је користио већ обучене и опремљене ратнике. Управо, претпоставља се да *equites Dalmatae* настаје у провинцији Далмацији спајањем више коњичких одреда из различитих јединица (Southern, Dixon, 2009, 11–13). Можда су у њихов састав ушли и коњаници Друге делматске кохорте. Касније, *equites Dalmatae* ће постати најбројнији и најпознатији коњички одред који се на чак четрдесет осам места помиње у спису *Notitia Dignitatum*. Оно што је сигурно, атрибут *Dalmatae* више је коришћен као ствар престижа, због припадности одреду са значајном борбеном репутацијом, него да би се истакло порекло самих ратника (Dziurdzik 2017a, 223–229).

Услови налаза

Опеке су откривене на три просторно блиска локалитета. Две опеке су нађене унутар претпостављеног простора војног логора, а друге две у периферној зони ван бедема северно од кастела. Четири опеке потичу из цивилног насеља са локације око 200 м јужно од утврђења. Нађене су у секундарним контекстима, целинама које настају углавном накнадним коришћењем старијег грађевинског материјала (кат. 1–7) или у слоју рушења старијих грађевина (кат. 8). Најстарији налаз из 1984. године (кат. 1), опека из Дворишта Народног музеја Чачак (претпостављени простор унутар кастела) секударно је искоришћена у градњи нововековног поплочања. Уломци тегула (кат. 2 и 3) откривени су у слојевима испуне полуземуница из друге половине 3. и касноантичког слоја 4. века изнад ове испуне. Опека кат. бр. 4 је чинила део конструкције гроба (локалитет Градско шеталиште/Римске терме). Зидне опеке (кат. 5, 6 и 7) откривене су у ђубришном слоју жутомрке земље са одбаченим материјалом 3. века. Опека са најновијих ископавања из Дворишта Музеја је пронађена у Објекту IV, у слоју датованом новцем Клаудија Готског из 270. године (Дмитровић и Ћирковић 2025, 339).

Налази опека са печатима, поред једне публиковане (кат. 8), помињу се и у извештајима са нових ископавања Дворишта Народног музеја, тако да ће вероватно приликом наставка публиковања материјала са овог локалитета бити још налаза опека са жиговима (Дмитровић и Ћирковић 2025, 357).

Технолошке карактеристике опека и отиска печата

Сви примерци опека су фрагментовани. Само је код једне зидне очувана ширина од 26 цм (кат. 7). Дебљине опека се крећу од 2,2 до 4,7 цм. Вероватно су опеке са дебљином преко 3 цм зидне (кат. 1, 5, 6, 7) док су тање готово сигурно тегуле. Израђене су од пречишћене глине, уједначене црвене, ређе светлије црвене боје печења. Код кат. бр. 6 оштећена је горња површина опеке, на месту где се налазио жиг. Оштећење је вероватно настало приликом печења када је површина опеке из неког разлога почела да пуца. Доња страна опека је, где је видљива услед неприањања малтерног премаза, прекривена ситним песком са примесама туцане опеке. Песак је уочљив и на бочним странама опека. На опекама су приметни и трагови глачања, односно равнања горњих површина дрвеном летвом, што је оставило трагове у виду жлебова и различитих неравнина или огрубљења. Такође су уочени и отисци животињских шапа на равној површини са жигом, док је на једној опеци са доње стране остао отисак листа. Трагови малтера на опекама су тек спорадично констатовани (кат. 1 и 7). На леђној страни кат. 7 уочава се више слојева малтера, старији бели кречни премаз и млађи од малтера са туцаном опеком.

Жиг је у виду једноставног правоугаоног оквира дужине око 8,5 цм у целости очуван само на два примерка (кат. 1 и 8). Ширина, односно висина жига је поприлично уједначена и креће се од 2,5 до 2,8 цм.

Печати су отискивани ближе ивицама, односно угловима опека. Печати на тањим опекама су донекле испрани, што такође вероватно указује да је реч о кровним опекама. Натписно поље је углавном издигнуто у односу на крајеве печата по дужим странама, што је вероватно изазвано начином отискивања дрвеним сигнакулумом. Уже странице печата су често искривљене, у зависности од начина на који се врши завршни притисак приликом отискивања дуж бочних страна печата.

Изглед и садржај жига

Латинском капиталом у једном реду отиснуто је: COH II M

Coh(ors) II m(illiaria) (Ферјанчић et al. 2008, 90) или
Coh(ortis) II m(illiariae) (Cesarik, Glavaš 2017, 215, 217, App. II/8).

Жигови показују идентичне карактеристике. За њихову анализу биће коришћен најбоље очувани примерак (кат. 1). Мање разлике у димензијама слова појединих жигова се могу пратити у каталошком делу.

Ред је поприлично раван, осим благе девијације код слова H, које је потонуло. Највиша су прво (слово C, 16 мм) и последње (слово M, 18 мм). Висина осталих слова и бројева се креће од 14 до 15 мм. Слово C је правилног, дубљег лука са крајевима благо повијеним ка унутра, доњи завршетак слова је наглашен благим серифом. O је овалног облика. H је уско, наглашених серифних крајева, доњи део десне хасте недостаје. Пре броја II налази се тачка у виду цртице, након броја такође али у виду лоптице. Број II само на горњим крајевима обе хасте има троугаоне серифе, испод десне хасте која је скраћена налази се искошена попречна дужа пречага. Код слова M које је инверзно и широко, лева хаста се завршава серифом на горњем крају. Десна хаста је издужена према доњем крају и благо профилисана, док се ка горњем ломи према углу печата, завршавајући се у виду гранчице. Између слова M и ивице печата налази се хедера у виду две искошене линије на чијем се споју налази кружић. Упркос несавршености, према композицији, изгледу слова и орнаментици код слова M стиче се утисак да је мајстор у печат унео и нешто од свог виђења естетских принципа.

Садржај печата је кратак, али ипак садржи све потребне податке. Именује јединицу као кохорту, другу од две Делматске у источном делу Далмације, која у саставу има хиљаду војника. Друга кохорта Делмата се на најранијим споменицима помиње као *milliaria* (Ферјанчић et al. 2008, 90; Лома 2010, 134; Cesarik, Glavaš 2017, 215, 217, App. II/8), што задржава као обележје и на најмлађем натпису (Васић 1986, 23–26; Ферјанчић et al. 2008, 49–50). За појаву инверзног M ипак, нисмо пронашли аналогије.

Закључак

Производња војних опекарских радионица у провинцији Далмацији датира још од 1. века (Wilkes 1979, 65; Škegro 2006, 160). Поред опека са жигом легија *VII Claudiae pia fidelis* (Триљ) (Wilkes 1979, 65), *XI Claudiae pia fidelis*, *VIII Augustae* и *IIII Flaviae felix* (Burnum) (Škegro 2006, 160) откривени су и производи радионица кохорти. Опеке са жиговима ових јединица се датују у време њиховог појединачног боравка у војним логорима, без могућности за конкретније хронолошко опредељење. Тако кохорта *I Belgarum*, током свог боравка у Грачинама од 1. века до 3. века са прекидима, производи свој грађевински материјал (Alföldy 1987, 248–249; Škegro 2006, 161; Dodig 2008, 144). Опеке са печатима кохорте *VIII Voluntariorum* (1–3. века) прона-

ђене су у Андетријуму и Триљу (Škegro 2006, 161; Wilkes 1979, 67). Кохорта *III Alpinorum* такође, у војном логору у Триљу у 2. веку, за потребе својих грађевинских радова израђује опеку (Tončinić i Cvetko 2020–2021, 208). Ипак обим војне производње у Далмацији био је мали, пошто су највећи произвођачи биле царске и муниципалне, односно приватне циглане (Wilkes 1979; Škegro 2006; Цвијетић 2009). У највећем броју, публиковани су печати на опекама Прве кохорте Белга (Škegro 1991, 224, T. I/3; Dodig 2008, kat. 1–10) и знатно мање Осме добровољачке кохорте (Škegro 1991, 224; Dodig 2008, 157, kat. 21) и кохорте *III Alpinorum* (Tončinić i Cvetko 2020–2021, 208, tab. 1.10; T. 1.10). На основу општег утиска о облику и димензијама печата, као и изгледу и величини слова производа кохорте *I Belgarum* откривених у Грачинама на Хумцу код Љубушког, може се рећи да постоји одређени степен сличности са печатима кохорте *II Delmatarum* (Dodig 2008, 157, kat. 3–6, 10). Израда опека кохорте *I Belgarum* датује се оквирно у 173. годину, односно у време када ова војна јединица долази у кастел код Љубушког (Dodig 2008, 143). Шире гледано, поменуте сличности више говоре о епиграфској култури у Далмацији 2. и 3. века него што могу бити пресудни критеријуми на основу којих се печаћене опеке из Чачка могу датовати.

Жиг Друге делматске кохорте на опекама из Чачка отиснут је из једног печата, односно можда овај печат припада серији идентичних печата израђених у једном тренутку, коришћених упоредо неко време. Минималне разлике у димензијама жигова, односно слова могу бити последица различитог смањивања димензија опеке и жигова приликом сушења и печења. Обим производње вероватно није био велики, опеке са печатима су до сада откривене само на локалитетима у непосредном окружењу војног логора, те се чини да је грађевински материјал произвођен у складу са грађевинским потребама саме јединице, на шта указују и примери са лимеса у Горњој Германији и Рецији (Brandl & Federhofer, 2010, 75).

Пећи за печење опека за сада нису пронађене. Вероватно су се налазиле у близини кастела. У литератури је изнето мишљење да су се римске циглане налазиле у Улици цара Душана (Јанић 1966, 57). Вероватно се помишљало на крајњи северозападни део трасе ове улице према току Западне Мораве, што не мора бити далеко од истине. Најближе откривене опекарске пећи, из Бакионице (око 3–4 км северно од Пожеге) и Чукојевца (на левој обали Западне Мораве, неких 15 км источно од Краљева) потичу из касне антике (3–4. век) (Буђић и Петровић 1983, 22; Љамић–Валовић, 1985, 30). Оба локалитета се налазе у непосредној близини воденог тока, на издигнутијем, оцедитом терену. На опекама које су произвођене у овим пећима нису

констатовани печати као ознаке произвођача, иако су цигле из Чукојевца веома богато орнаментисане (Љамић–Валовић, 1985, 28–33, Т. X– XVIII).

Ни анализе облика слова не указују на одређенији датум израде, пошто палеографски печат Друге делматске кохорте, према П. Петровићу, показује одлике и 2. и 3. века (Петровић 1975, 111, 116–117). Тако је слово С правилног, дубљег лука са крајевима благо повијеним ка унутра, доњи завршетак слова је наглашен благим серифом, као на споменицима са Космаја и Рудника са краја 2. века (Петровић 1975, 111, T.XXII–XXIII/63, 64). Овално слово О јавља се на натписима из Куманова и Равне у 3. веку (Петровић 1975, 116–117, T.IV/10, XII/36, XIV/39).

Можда је друга половина 2. века време кад Друга делматска највероватније подиже кастел и време најинтензивније градње, а самим тим и производње грађевинског материјала, који се потом секундарно користи у каснијим хоризонтима. Вероватно је Осма добровољачка крајем 2. века дошла на подручје Чачка у логор који је већ био изграђен, тако да није било потребе за израдом нових грађевинских производа, који би био сигниран ознакама поменуте јединице. За било какве поузданије закључке биће потребно још материјала, поред овог који се публикује у овом раду, у контекстима који се могу конкретније датовати.

Производња грађевинске керамике се сигурно наставила и након одласка кохорте *II Delmatarum* из Чачка. Зидови у касноантичким грађевинама су конструисани од камена, али је опека коришћена за инсталације хипокауста, либажне слојеве између редова камена и покривање кровова. У касноантичким грађевинама нису констатоване опеке са печатом.

Све у свему, за сада је мало конкретних доказа за прецизније датовање опекарске производње кохорте *II Delmatarum*, осим оквирно у период њеног потврђеног боравка у Чачку, тј. од 171. до средине 3. века.

КАТАЛОГ

1. Уломак римске опеке, димензија 24,5 x 17,2 x 4,2 цм, означен печатом у правоугаоном натписном пољу, димензија 8,5 x 2,8 цм. Т. I/1. Очуван цео жиг – *Coh(ors) II m(illiaria)*. Висина слова од 14 до 18 мм, локалитет Двориште Музеја, инв. бр. А II/59. Публиковано: Васић 1986, 28, сл. 8; Јеремић и Гојгић 2010, 61, сл. 8; Ферјанчић et al. 2008, 90, кат. 44.
2. Уломак римске опеке, димензија 10,4 x 7,8 x 2,9 цм, са делом печата димензија 5,09 x 2,5 цм. Т. I/2. Жиг идентичан претходном – *Coh(ors)*

I[I m(illiaria)]. Висина слова од 13 до 15 мм, локалитет Улица Бате Јанковића 2023, Сонда 1, слој мрке земље са опеком и каменом, ПН 14. Непубликовано.

3. Уломак римске опеке, димензија 14,2 x 7,5 x 2,2 цм, са остатком жига димензија 6,5 x 2,7 цм. Т. I/3. Жиг исти као кат. 1, недостаје већи део слова M, очуван само доњи део леве хасте – *Coh(ors) II m(illiaria)*. Висина слова од 14 до 16 мм, локалитет Улица Бате Јанковића 2023, Сонда 2, Јама D/Објекат I, сива земља из испуне, ПН 57. Непубликовано.
4. Уломак римске тегуле, димензија 16,9 x 9,9 x 3,1 цм. Очуван део жига димензија 4,8 x 2,8 цм. Т. I/4. Жиг идентичан као кат. 1 – *[Coh(ors)] II m(illiaria)*. Висина слова од 14 до 18 мм, локалитет Градско шеталиште 24а (Римске терме) 2023, Сонда 1, из конструкције гроба 22, ПН 23. Непубликовано.
5. Уломак римске опеке, димензија 12,7 x 11,5 x 4,5 цм, са остатком жига димензија 5,1 x 2,5 цм. Т. I/5. Жиг на опеци као кат. 1 – *[Co]h(ors) II m(illiaria)*. Висина слова од 13 до 15 мм, локалитет Градско шеталиште 24а (Римске терме) 2024, Сонда 2, слој жутомрке земље са траговима горења, ПН 8. Непубликовано.
6. Уломак римске опеке димензија 12,2 x 11,1 x 4,7 цм. Очуван део жига са оштећењем натписног поља, димензија 7,8 x 2,8 цм. Т. I/6. Исти жиг као кат. 1 – *Co[h](ors) [II] m(illiaria)*. Висина слова од 13 до 15 мм, локалитет Градско шеталиште 24а (Римске терме) 2024, Сонда 2, слој жутомрке земље са интензивним горењем, ПН 25. Непубликовано.
7. Већи уломак римске опеке димензија 26 x 16,7 x 4,6 цм. Мањи део жига је очуван, димензија 2,1 x 2,7 цм. Т. I/7. Жиг као код кат. 1 – *[Coh(ors) II] m(illiaria)*. Висина слова 18 мм, локалитет Градско шеталиште 24а (Римске терме) 2025, Сонда 5, слој жутомрке земље, ПН 16. Непубликовано.
8. Уломак римске опеке димензија 27,6 x 14,3 x 3 цм, означен печатом у правоугаоном натписном пољу димензија 8,5 x 2,8 цм. Очуван цео жиг – *Coh(ors) II m(illiaria)*. Висина слова од 16 до 18 мм, локалитет Двориште Музеја. Публиковано: Дмитровић и Ћирковић 2025, 339, 366, Т. IV/3.

СКРАЋЕНИЦЕ

CIL – Corpus Inscriptionum Latinarum, Berlin.
ILJug – Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia repertae et editae sunt, Ljubljana

БИБЛИОГРАФИЈА

Alföldy, G. 1987. Die Auxiliartruppen der Provinz Dalmatien, in: *Römische Heeresgeschichte*. *Beiträge 1962–1985*, ed. M. Speidel, 239–297, Amsterdam: Brill.

Brandl, U., Federhofer, E. 2010. *Römische Ziegel, Ton + Technik*. Esslingen am Neckar: Limesmuseum Aalen – Archäologisches Landesmuseum Baden–Württemberg.

Буђић, Ј. и Петровић, П. 1983. Римске цигларске пећи и вила у Бакионици код Пожеге. *Ужички зборник* 13: 5–24.

Васић, М. 1983. Римске терме у Бељини. *Зборник радова Народног музеја Чачак* XIII: 5–18.

Васић, М. 1986. Нови римски натписи нађени у Чачку. *Зборник радова Народног музеја Чачак* XVI: 23–34.

Вујадиновић, В. и Богићевић, Љ. 2024. Прилог истраживањима античке фортификације у центру Чачка – локалитет Улица жупана Страцимира 1. *Саопштења* LVI: 123–142.

Вујадиновић, В. и Илијић, Б. у штампи. Latrones etiam Dalmatiae atque Dardaniae milites fecit, у: *Војска и администрација од антике до средњег века*, ур. С. Петковић, А. Ђорђевић. Београд–Књажевац, у штампи.

Вујовић, М. и Дмитровић, К. 2007. Три римске бронзане посуде из Народног музеја у Чачку. *Гласник српског археолошког друштва* 23: 315–322.

Дмитровић, К. и Ћирковић, Д. 2024. Резултати заштитних археолошких истраживања у дворишту Народног музеја у Чачку 2022. године. *Гласник српског археолошког друштва* 40: 213–247.

Дмитровић, К. и Ћирковић, Д. 2025. Резултати заштитних истраживања у дворишту Народног музеја у Чачку 2023. године. *Гласник српског археолошког друштва* 41: 331–368.

Дмитровић, К., Радичевић, Д. 2009. Касноантичка некропола у Чачку. Чачак: Народни музеј.

Dodig, R., 2008. Rimski vojni pečati na crijepu iz Ljubuškoga. *Opuscula archaeologica* 31: 143–163.

Dziurdzik, T., 2017. Ethnic units in the Late Roman Army? The case of the Equites Dalmatae. *Studia Europaea Gnesnensia* 16. 447–462.

Dziurdzik, T., 2017a. The relation of late Roman *equites Dalmatae* to Dalmatia, in: *ILLYRICA ANTIQUA, In honorem Duje Rendić-Miočević, proceedings of the international conference Šibenik 12th – 15th September 2013*, ed. D. Demicheli, 223–234. Zagreb: Department of Archaeology, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb.

Јанић, И., 1966. Изградња и уређење Чачка, *Грађа* IV/2. 55–61.

Јеремић, Г., Гојгић, А. 2010. Двориште Народног музеја у Чачку – истраживања из 1984. године у светлу нових проучавања. *Зборник радова Народног музеја Чачак* XL: 57–70.

Лома, С. 2010. *Клаудије Гал и Северови нови сенатори*. Београд: Филозофски факултет.
Љамић-Валовић, Н. 1985. Античка цигларска пећ у Чукојевцу. *Зборник радова Народног музеја Чачак* XV: 21–38.
Mirković, M. 2013. *Municipium S, Rimski grad u Kominima kod Pljevalja.* Beograd: Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.
Петровић, П. 1975. *Палеографија римских натписа у Горњој Мезији.* Београд: Археолошки институт.
Радичевић, Д. 2001. Средњовековна некропола на локалитету терме у Чачку, *Зборник радова Народног музеја* XXXI*:* 23–40.
Симић, А. 2020. Римске војне трупе на граници Далмације и Горње Мезије, *Зборник радова Народног музеја* L: 19–40.
Southern, P. and Dixon, K. R., 2000. *The Late Roman Army*. Abingdon: Routledge.
Škegro, A. 1991. Rimska žigosana opeka na području Bosne i Hercegovine, *Zbornik radova posvećenih akademiku Alojzu Bencu, Posebna izdanja – Knjiga XCV*, ur. B. Čović, 221–237. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
Škegro, A. 2006. The economy of Roman Dalmatia, in: *Dalmatia, Research in the Roman Province 1970 – 2001, Papers in the honour of J. J. Wilkes,* ed. D, Davison, V. Gaffney, E. Marin, 149–173. Oxford: BAR Publishing.
Tončinić, D. i Cvetko, M. 2020–2021. Instrumenta inscripta Tiluriensia, *Vjesnik za arheologiju i historiju Dalmatinsku* 113–1: 199–244.
Ферјанчић, С., Јеремић, Г. и Гојгић, А. 2008. *Римски епиграфски споменици Чачка и околине*. Чачак: Народни музеј.
Цвијетић, Ј. 2009. Опеке са жигом из Муниципијума С. *Гласник српског археолошког друштва* 25: 51–63.
Cesarik, N. and Glavaš, I., 2017. Cohortes I et II Milliaria Delmatarum, in: *ILLYRICA ANTIQUA, In honorem Duje Rendić–Miočević, proceedings of the international conference Šibenik 12th – 15th September 2013*, ed. D. Demicheli, 209–222. Zagreb: Department of Archaeology, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb.
Wilkes, J. J., 1979. Importation and manufacture of stamped bricks and tiles in the Roman province of Dalmatia, in: *Roman Brick and Tile, Studies in Manufacture, Distribution and Use in the Western Empire*, ed. A. McWhirr, 65–72. Oxford: BAR Publishing.

Гласник Српског археолошког друштва је доступан у отвореном приступу.
Чланци се могу бесплатно преузети са сајта часописа и користити у складу са лиценцом Creative Commons – Ауторство-Некомерцијално-Без прерада 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Journal of the Serbian Archaeological Society is an Open Access Journal.
All articles can be downloaded free of charge and used in accordance with the licence Creative Commons – Attribution-NonCommercial-NoDerivs 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Vujadin Vujadinović
National Museum Čačak
Đorđe Jeremić
Čačak

BRICKS WITH THE STAMP OF THE SECOND DELMATIAN COHORT (COHORS II MILLIARIA DELMATARUM) FROM ČAČAK

Keywords: *Roman army, auxiliary units, Cohors II milliaria Delmatarum, province of Dalmatia, military brick stamps, Roman brick and tile, ceramic building material, 2nd–3rd century*

A growing number of excavations carried out by the National Museum Čačak in the very centre of Čačak in recent years was urged by the intensification of modern-day building activities. One of the results is the discovery of new data related to older periods of the Roman past of Čačak than was previously known.

Based on data from stone inscriptions, the presence of military units in the 2nd and the 3rd century in Čačak region has long been supposed (Васић 1986; Ферјанчић et al. 2008). Epigraphic monuments from the 2nd and the 3rd century found in secondary contexts during the excavation of Late Antique horizons in the centre of Čačak suggested that during that period, in accordance with the strategic importance of the area, there was a military base in the city or its environs – a station of *beneficiarii consularis* and an auxiliary *castellum* in which the *cohors VIII voluntariorum civium Romanorum* and *II Delmatarum* stayed for a unknown period of time (Васић 1986; Ферјанчић et al. 2008). This has been confirmed by the latest excavations conducted at several sites by the National Museum Čačak since 2022. In the courtyard of the National Museum Čačak, traces of settlement/*castellum* with the remains of a multi-phase fortification from the 1st–4th century were discovered (Дмитровић и Ћирковић 2024; Дмитровић и Ћирковић 2025).

Bricks with military stamps, previously only sporadically discovered, are now common finds during excavations, although only of the II Delmatian Cohort. The catalogue consists of two completely preserved and six partial stamps of this military unit. The bricks were found at sites in the Courtyard of the National Museum Čačak – the site at No. 44 Bate Jankovića Street and No. 24a City Promenade (Roman baths).

The stamps are in the form of a simple rectangular frame, about 8.5 cm long, preserved in only two examples (cat. 1 and 8). The width or height of the seal is fairly uniform and ranges from 2.5 to 2.8 cm.

The stamps show identical characteristics. Most likely, this was a single seal, or perhaps a series of identical one's made at one time and used over a long period.

Unfortunately, the finding context of these bricks, as well as the palaeographic features of the inscriptions, do not provide an opportunity to more closely date the time of their creation, except roughly to the period of the confirmed stay of *Cohors II Delmatarum* in Čačak, namely, from 171 to 253 CE.

T. I 1. Опеке са жигом *cohors II Delmatarum* откривене у Чачку
Pl. I 1. Bricks with *Cohors II Delmatarum* stamp found in Čačak

УПУТСТВО АУТОРИМА

Рукописи се предају на српском језику у ћириличкој верзији писма (са подршком Serbian Cyrillic) или неком од широко распрострањених европских језика (енглеском, немачком, француском, италијанском, руском). Уколико се рукопис предаје на српском језику, аутор је дужан да приложи и резиме на енглеском језику. Уколико се рад предаје на страном језику, треба да садржи и резиме на српском језику. Потписи испод слика и кључне речи треба да буду на српском и на енглеском језику уколико је основни текст на српском или енглеском, односно на српском и на основном језику текста уколико је основни текст француски, немачки и др. Речи, наводи и наслови писани на неком од страних језика треба да буду написани у свом изворном облику.

Чланци који се предају редакцији ***Гласника Срӣскоӣ археолошкоӣ друштва*** треба да се припреме тако да садрже следећим редоследом: наслов, име и презиме аутора са афилијацијом, сажетак (апстракт), кључне речи, основни текст, захвалницу или напомемну (није обавезна), библиографију, резиме (посебан документ), графичке прилоге (посебни документи), наслови и текстуални садржај илустративних прилога (посебан документ) и контакт податке (посебан документ). Сви фајлови који се предају треба да садрже име аутора у називу фајла, на пример: petrovic-tekst.doc, petrovic-slika1.jpg, и слично.

Рукописи ће бити примљени само уколико су писани и опремљени у складу са наведеним правилима. Редакција ће вратити на дораду текстове који нису припремљени у складу са правилима. Сваки од приспелих радова редакција ***Гласника Срӣскоӣ археолошкоӣ друштва*** проследиће анонимним рецензентима. Редакција одлучује о категоризацији позитивно оцењених рукописа, у складу са критеријумима наведеним у важећим актима о уређењу научних часописа Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Радови се предају у дигиталној форми, на адресу sad.glasnik@gmail.com.

Цело Упутство се налази на сајту *Гласника Срӣскоӣ археолошкоӣ друштва*: https://arheologija.rs/en/jsas-about-the-journal/

GUIDELINES FOR THE AUTHORS

The manuscripts are submitted in the Serbian language in the Cyrillic version of the script (with Serbian Cyrillic support) or in some of the widespread European languages: English, German, French, Italian, Russian. If the manuscript is submitted in Serbian, the author is required to enclose a résumé in English. If the author submits the work in a foreign language which is not his or her native language, it is required to state the name of the translator, or the press corrector who prepared the version of the text in a foreign language. Besides, key words, résumé, and captions below the illustrations in Serbian should be added to the works written in a foreign language. Words, quotations and titles written in any of the foreign languages should be written in their original form.

The articles submitted to the editorial board of the *Journal of the Serbian Archaeological Society* should contain, in the following order: title, name of the author with the affiliation, summary (abstract), key words, body text, bibliography, acknowledgements (not required), résumé (separate file), graphical appendices (separate files), list of illustrations and textual content of illustrative annexes (separate file) and contact details (separate file).

The manuscripts will be accepted only if they are written and structured in accordance with these Guidelines. The editorial board of the *Journal of the Serbian Archaeological Society* will forward each of the incoming works to anonymous reviewers for peer review. The editorial board decides on the categorisation of the accepted manuscripts, in accordance with the criteria listed in the valid acts on editing scientific journals of the Ministry of Education, Science and Technological Development of Republic of Serbia.

The papers should be submitted in digital form via e-mail sad.glasnik@gmail.com.

The full text of the Guidelines is available on the website of the *Journal of the Serbian Archaeological Society*: https://arheologija.rs/en/jsas-about-the-journal/

УРЕЂИВАЧКА ПОЛИТИКА

Часопис *Гласник Српског археолошког друштва* је покренут 1984. као научно-стручно гласило Српског археолошког друштва и посвећен је свим темама из области археологије и сродних дисциплина које су укључене у археолошка истраживања (антропологија, архитектура, етнологија, историја уметности, историја, геологија итд.). У њему се објављују оригинални, претходно необјављени радови (оригинални научни радови, прегледни радови, кратка саопштења, извештаји с ископавања, осврти, критике, прикази, библиографије, биографије значајних археолога, некролози). *Гласник Српског археолошког друштва* излази једном годишње. У *Гласнику Српског археолошког друштва* објављују се радови на српском, енглеском, немачком, француском, италијанском и руском језику.

Часопис *Гласник Српског археолошког друштва* је доступан у режиму отвореног приступа. Чланци објављени у часопису могу се бесплатно преузети са сајта часописа и користити у складу са лиценцом Creative Commons – Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Поступак предавања рукописа, рецензија и објављивање радова су бесплатни.

Сви достављени радови пролазе процедуру анонимног рецензирања од стране два компетентна рецензента, које одређује редакција. Рецензирање је потпуно анонимно (*double-blind*): идентитет аутора је непознат рецензентима и обрнуто. Идентитет рецензената остаје непознат ауторима пре, током и након поступка рецензије.

Аутори задржавају ауторска права на објављене радове и дају издавачу неискључиво право да чланак објави, да се у случају поновне употребе наведе као изворни издавач и да га дистрибуира у свим облицима и медијима. Чланци ће се дистрибуирати под Creative Commons-Attribution Nekomercijalno-NoDerivatives (CC BI-NC-ND).

Објављени материјал може да се користи у некомерцијалне сврхе под условом да се наведе одговарајућа заслуга и да се наведе линк ка лиценци.

Цео текст Уређивачке политике се налази на сајту *Гласника Српског археолошког друштва*: https://arheologija.rs/en/jsas-about-the-journal/

EDITORIAL POLICY

The *Journal of the Serbian Archaeological Society* was established in 1984 as a scientific professional journal of the Serbian Archaeological Society and it is dedicated to topics from all areas of archaeology and related disciplines that are included in archaeological research activities (anthropology, architecture, ethnology, history of arts, history, geology, etc.). It publishes original, previously unpublished papers (original scientific papers, scientific reviews, short and preliminary reports, excavation reports, book reviews, critical reviews, bibliographies, biographies of significant archaeologists, necrologies). The *Journal of the Serbian Archaeological Society* publishes papers written in Serbian, English, German, French, Italian, and Russian.

The *Journal of the Serbian Archaeological Society* is an Open Access Journal. All articles published in the *Journal* can be downloaded free of charge from the website of the *Journal* and used in accordance with the Creative Commons license Attribution-NonCommercial-NoDerivatives (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

The process of submitting papers, peer reviews and publishing is free of charge.

All submitted papers go through the peer review process performed by two competent Reviewers, chosen by the Editorial Board. All reviews are completely anonymous, based on the double-blind peer review system: the identity of the Authors is not known to the Reviewers and vice versa. The identity of the Reviewers will remain unknown to the Authors before, during, and after the reviewing process.

Authors retain the copyright of the published papers and grant to the publisher the non-exclusive right to publish the article, to be cited as its original publisher in case of reuse, and to distribute it in all forms and media. Articles will be distributed under the Creative Commons-Attribution NonCommercial-NoDerivatives (CC BY-NC-ND).

The published material may be used for non-commercial purposes provided that the appropriate credit is given and a link to the license is provided. If the published material is remixed, transformed, or built upon, the modified material cannot be distributed.

The full text of the Editorial Policy is available on the website of the Journal of the Serbian Archaeological Society: https://arheologija.rs/en/jsas-about-the-journal/

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

902/904

ГЛАСНИК / Српско археолошко друштво ; уредник Драгана Антоновић. - 1984, бр. 1- . - Београд : Српско археолошко друштво, 1984- (Београд : BiroGraf). - 24 cm

Годишње. - Наслов од бр. 10 (1995) на срп. и енгл. језику: Гласник Српског археолошког друштва = Journal of the Serbian Archaeological Society. - Друго издање на другом медијуму: Гласник Српског археолошког друштва (Online) = ISSN 3009-3503
ISSN 0352-5678 = Гласник - Српско археолошко друштво
COBISS.SR-ID 6519298